

مطالعه سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهر تبریز و عوامل مرتبط بر آن

کمال کوهی^۱

محمد عباسزاده^۲

علی خواجه بی شک^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۱/۲۱

تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۰۷/۱۴

چکیده

مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی پیمایشی است که به بررسی رابطه بین سبک زندگی مذهبی و عوامل مرتبط بر آن، در بین سنین ۱۵-۶۵ ساله های شهروندان شهر تبریز می پردازد. داده ها توسط پرسشنامه و از نمونه ای با حجم ۷۰۶ نفر که از فرمول کوکران به دست آمده با روش نمونه گیری چند مرحله ای (خوشه ای و طبقه ای) توأم با تصادفی، گرد آوری شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از آزمون استنباطی آنالیز واریانس و t مستقل حاکی است: به لحاظ جنسیت، زنان بیش از مردان، به لحاظ محل سکونت، منطقه ۵، به لحاظ عضویت گروهی و سازمانی، اعضای بسیج، دارای بیشترین، به لحاظ وضعیت اشتغال، شاغلین دولتی نظامی، از بالاترین و بیکاران از پایین ترین و به لحاظ تحصیلات، بیسواد و دیپلم دارای بالاترین و لیسانس از کمترین و به لحاظ پایگاه اجتماعی و اقتصادی، طبقه متوسط از بالاترین و طبقه پایین از کمترین میزان سبک زندگی مذهبی برخوردارند. نتایج حاصل از آزمون استنباطی I پیرسون نیز حاکی از رابطه معنی دار و مستقیم سن با میزان سبک زندگی دینی، رابطه معنی دار و معکوس متغیر بعد خانواده، با سبک زندگی مذهبی است.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، دین، سبک زندگی دینی، مصرف

^۱ - دکتر جامعه شناسی و عضو هیأت علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز Email: k.koohi ۲۰۱۱@gmail.com

^۲ - دکتر جامعه شناسی و عضو هیأت علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز Email: m.abbaszadeh ۱@yahoo.com

^۳ - دانش آموخته کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز Email: ali.khajehbishak@yahoo.com

مقدمه

دگرگونی‌های اجتماعی ناشی از انقلاب‌های سیاسی، انقلاب صنعتی و شهرگرایی، اثر عمیقی بر اعتقاد مذهبی گذاشته است و این روند شتابان تغییر و تحول در ابعاد مختلف جوامع، باعث شده است تا افراد، گروه‌ها و جوامع، سبک‌های زندگی متفاوتی را تجربه کنند. هرچند، سبک زندگی، توجه متفکران و جامعه‌شناسان کشورهای توسعه یافته و غربی را به خود مشغول کرده است، اما در مجموع و به خصوص در کشورهای اسلامی و توسعه نیافته، تحقیقات در مورد سبک زندگی همسو با تحولات و پیشرفت جوامع از لحاظ صنعت، تکنولوژی، فرهنگ و... رشد نکرده است و خلاءهای بسیاری در این زمینه به ویژه سبک‌های زندگی دینی وجود دارد. هر جامعه‌ای دارای اعتقادات، باورها، آداب و رسوم و فرهنگ خاص خود است که می‌تواند سبک زندگی‌شان را تعیین نماید. «عموم ادیان دارای نظام معنایی، آموزه‌ها، نهادها و ساختارهایی هستند که پیروانشان را در ایجاد سبک زندگی مبتنی بر آنها توانمند می‌کنند این گونه سبک زندگی ناشی از فرهنگ دینی را می‌توان سبک زندگی دینی نامید» (مهردوی کنی، ۱۳۸۷: ۱۸۷). سبک زندگی نشان دهنده ارزش‌ها، هنجارها، خواسته‌ها و تمایلات فرد است، گیدنز سبک زندگی را چنین تعریف می‌کند: «سبک زندگی مجموعه‌ای نسبتاً هماهنگ از همه رفتارها و فعالیت‌های یک فرد معین و حالت‌ها و سلیقه‌ها مانند طرز لباس پوشیدن و طرز آرایش زنان، دکور منزل و نحوه گذران اوقات فراغت در جریان زندگی روزمره است» (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۲۱). به عبارتی می‌توان گفت که سبک زندگی مجموعه‌ای از اعتقادات، آداب و رسوم، نگرش‌ها و باورهاست که به طور عملی در زندگی روزمره مردم تجلی می‌یابد.

به نظر وبر در دین‌های مبتنی بر مراقبه و جذب و شور در عمیق‌ترین لایه‌های وجودی‌شان با زندگی اقتصادی خصومت می‌ورزند... (و) خود را از زندگی روزمره و رفتار مصلحت‌آمیز دور می‌کنند در چنین دین‌هایی میان روش (سبک) زندگی مردم عادی از یکسو و روش (سبک) زندگی جماعت زاهدان از سوی دیگر دره‌ای عمیق وجود دارد (وبر، ۱۳۸۲: ۳۲۸). و همین تفاوت و فاصله را نیز در جوامع امروز میان دو نسل می‌توان مشاهده کرد، که مشکلات بسیاری اعم از عدم پابندی به آداب و رسوم، سنن و فرهنگ، قانون، عرف و هنجارها و... به وجود آورده است. از دیدگاه جامعه‌شناسان و روانشناسان، تضاد بین ارزش‌های جوانان و بزرگسالان در زمینه‌های مختلف به چشم می‌خورد نسل گذشته پابند آداب و رسوم و باورهای مذهبی و ملی خود است. ولی نسل جوانان تحت تأثیر ارزش‌های نه‌چندان پایدار ولی جذاب قرار می‌گیرند. ناتوانانی در کمک به شناخت و درونی کردن ارزش‌های پایدار معنوی به جای ارزش‌های سست مادی، آسیب‌های قابل توجهی به جامعه وارد می‌سازد. امروزه با توجه به توسعه ارتباطات و گسترش رسانه‌های جمعی و نفوذ کشورهای توسعه یافته و غربی در آن، سبک زندگی غربی و مبتنی بر مصرف‌گرایی و در کل غیر دینی ترویج می‌گردد. حتی در جوامعی که دین نقش مهمی در زندگی مردم ایفا می‌کند به لحاظ تأثیر پذیری از رسانه‌ها، نمی‌توان به راحتی از سبک زندگی دینی آنان سخن گفت. سبک زندگی معمولاً در تناقض بین فرد و جامعه قرار می‌گیرد که آیا این خود فرد است که سبک زندگی خود را تعیین میکند یا عوامل محیطی و الزامات بیرونی اعم از محلی، ملی و جهانی در نوع سبک زندگی آنها مؤثر است.

مطالعه سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهرتبریز و عوامل مرتبط بر آن

سبک زندگی نقش مهمی در خلق هویت فردی و اجتماعی دارد. توالی ایده‌ها از زیملا تا گیدنز و بقیه محققان دال بر آن است که سبک زندگی، مشخصه‌های هویتی و الگوی انتخاب رفتار افراد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۲۹-۱۱۹). و نگرش افراد درباره مصرف در دنیای جدید را شکل می‌دهد. سبک زندگی فرهنگی یا مادی پیامدهای گسترده برای زندگی فردی و اجتماعی دارد و ممکن است عامل بهره‌برداري بهتر انرژی‌ها، از هم پاشیدن خانواده‌ها، تولید الگوی مهاجرت، میزان جرم و جنایات، بهداشت و توزیع رفتارهای بهداشتی باشد. دین اسلام برنامه و دستورالعمل‌های گوناگونی در بخش‌های مختلف جامعه دارد که اگر به درستی شناخته و عملی گردد، سبک زندگی منبعث از آن نیز می‌تواند برای جامعه و زندگی مردم بسیار مفید بوده و حتی موجبات توسعه را نیز فراهم می‌سازد. در همین راستا، مقاله حاضر می‌کوشد سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله تبریزی را مطالعه کرده و عوامل مؤثر بر آن را شناسایی نماید.

با رشد و گسترش رشته جامعه‌شناسی و تحقیقات مرتبط با آن، اهمیت بررسی سبک زندگی بیش از پیش به چشم می‌خورد و هر چه به جلوتر می‌رویم، پژوهش درباره‌ی سبک زندگی یکی از مهمترین بخش‌های جامعه‌شناسی خود را نمایان می‌کند. سبک زندگی دهه هاست که مورد توجه متفکران و جامعه‌شناسان غربی است. اولین پژوهشگران درباره سبک زندگی، ارزش‌ها را اصیلی‌ترین منبع شکل‌گیری سبک زندگی می‌دانستند و نتایج تحقیقات بعدی نیز در غرب نشانگر تاثیر ارزش‌ها، بر سبک زندگی و سبک زندگی، بر رفتار اند (برانسو، ۲۰۰۴)^۱. آنها تأکید داشتند که شناخت ساختار ارزش‌های فردی، اصلی‌ترین وظیفه برای درک سبک زندگی است. آنها بروز برخی سبک زندگی‌ها را نیز حاصل تحول ارزشی در جامعه و تلاش افراد برای وفق دادن خود با نظام ارزش جدید دانسته می‌شود (فاضلی، ۱۳۸۲: ۸۹).

برخی از مهمترین عواملی که بر سبک زندگی جوامع گوناگون تأثیرگذارند عبارتند از: (۱) مصرف و مصرف‌گرایی که در غرب به آن به عنوان مهمترین شاخصه‌ی سبک زندگی نگریده‌اند و می‌توان گفت که سبک زندگی موجود در غرب نیز متأثر از آن است و غرب بر حسب منافع خود، خواهان ترویج آن در دیگر کشورها نیز می‌باشد. (۲) دین، که خود، سبک زندگی آفرین است و همانطور که در غرب، مصرف، مهمترین شاخص سبک زندگی است، در کشورهای اسلامی نیز، دین (اسلام) مهمترین شاخص سبک زندگی است، و اگر دین به درستی در زندگی عملی و روزمره افراد به کار گرفته شود منبع مهمی برای تأمین بهداشت روانی و توسعه جوامع می‌باشد. (۳) فرهنگ، که ارتباط تنگاتنگی با دین و سبک زندگی دارد که اگر دچار تغییر گردد سبک زندگی نیز دچار تغییر می‌گردد. سبک زندگی نمود فرهنگ است و بعد مادی آن را در بر می‌گیرد.

با توجه به اینکه دین نقش‌چندانی در زندگی مردم غربی ایفا نمی‌کند بالطبع پژوهشگران و نظریه‌پردازان غربی نیز به سبک زندگی بدون توجه به دین پرداخته‌اند. ویل از قول گلاسنر نقل می‌کند که خلاً ناشی از فقدان دین در جوامع مدرن از طرف سبک‌های زندگی و قهرمانان پرمیشود (ویل، ۲۰۰۰: ۴۲). در کشورهای غربی شاید گرایش به دین روبه کاهش است اما این یک گرایش است نه یک قانون. به نظر

^۱ - در فرانس مطالبی که به نتایج کلی تحقیقات اشاره دارد، در داخل متن، نام خانوادگی پدید آورنده و سال چاپ ارائه گردیده است.

برگر در خصوص فرایند عرفی شدن، هم از بین رفتن قدرت تأثیر گذاری دین مطرح است و هم اثر گذاری آن در جهان جدید (برگر، ۱۳۸۰:۳۳).

سبک زندگی و دین رابطه متقابلی باهم دارند. اولین مطالعه جامعه شناختی جدی درباره ی تأثیر دین بر سبک زندگی، پژوهش ماکس وبر درباره اخلاق پروتستانی و روح سرمایه داری است. به نظر وبر آیین پروتستان و کالونیسم با تأکید بر کار و تلاش بیشتر، صرفه جویی، انباشت سرمایه و مفهوم وظیفه که تقویت کننده روح سرمایه داری هستند در پیشرفت پیروان خود عامل ضروری بود، ولی نمی توان آن را عامل کافی دانست. سبک زندگی هر فردی به نوعی به برداشت او یا جامعه از دین بستگی دارد. دین اسلام نیز دینی جامع، کامل و دارای فرهنگ غنی که اگر به درستی شناخته شود و در زندگی مردم به صورت عملی وارد گردد، می تواند نقش مهمی را در پیشرفت و توسعه جوامع ایفا نماید.

دین، دارای کارکردهای مثبت بسیاری است و سبک زندگی منبعث از آن نیز مفید خواهد بود. تحقیقات بسیاری نقش و اهمیت دین و انجام اعمال مذهبی را در زندگی افراد نشان داده اند: دینداری به نوعی با تأثیر گذاری بر میزان افسردگی، بر کیفیت زندگی اثر می گذارد: پایین تر بودن کیفیت زندگی بیماران افسرده نسبت به افراد افراد غیر افسرده (چانگ، ۲۰۰۹). رابطه بین عبادت مداوم و پیوستن به تجمعات مذهبی با کاهش افسردگی (کوینگ، ۲۰۰۱)، انجام مراسم مذهبی و دعاها، تأمین کننده بهداشت روانی (نوغانی و دیگران، ۱۳۸۳: ۵۱-۵۰) و... بخشی از تحقیقاتی هستند که تأثیر مثبت دین و مذهب را بر انسان و روان او نشان می دهند. اصطلاح سبک زندگی در پزشکی دال بر استفاده از موادی نظیر الکل، سیگار (که برای سلامت مضراند) و یا انواع خاصی از غذاهاست که برای سلامت مفید هستند (ویل، ۲۰۰۰: ۱۰). سبک زندگی مبتنی بر بهداشت و سلامت به نوعی جزئی از سبک زندگی دینی و اسلامی است. آموزه دینی و مذهبی ما پر است از آموزه هایی مانند: خودداری از خوردن مشروبات الکلی، استعمال نکردن مواد مخدر، مراعات بهداشت فردی، مسواک زدن، منع پر خوری و ... بنابراین داشتن سبک زندگی اسلامی، سبک زندگی مبتنی بر بهداشت و روان (سبک زندگی بهداشتی) را نیز به ارمغان می آورد. همچنین این نوع سبک زندگی (دینی) با توجه به اینکه مخالف اسراف و تبذیر است، از رواج سبک زندگی مصرف گرایانه غرب جلوگیری می نماید. مصرف و مصرف گرایی آنقدر سبک زندگی جوامع غربی را تحت تأثیر قرار داده است که بخش بسیار زیاد و مهمی از بحثهای نظریه پردازان، جامعه شناسان و پژوهشگران غربی، به آن اختصاص یافته است.

باکاک نیز مهمترین تحول پدید آمده در قرن اخیر را گسترش تاریخی مصرف مطرح کرده است (باکاک، ۱۳۸۱: ۱۶). به نظر سوبل الگوی مصرف قابل مشاهده ترین و بهترین شاخص سبک زندگی است (مهدوی کنی، ۱۳۸۶: ۶۸). لامونت و همکاران شنیزضمن تأکید بر شیوه سازمان دادن زندگی شخصی، الگوی تفریح و مصرف را بهترین شاخص سبک زندگی می دانند (لامونت، ۱۹۹۶: ۳۲). به نظر وبر نیز، سبک زندگی بیش از آنکه بر تولید (رهیافت مارکسی) استوار باشد بر شباهت الگوهای مصرف استوار است. اسکات برای تجزیه و تحلیل مصرف، شبکه های اجتماعی را کارآمد دانسته و بر مصرف، تأثیر گذار عنوان کرده است (اسکات، ۲۰۰۰: ۴۵). شیلرنیز به نقش رسانه در اشاعه فرهنگ سرمایه داری از جمله مصرف گرایی اشاره دارد. سایر نظریه پردازان، اعتقادات، احکام و آموزه ها و باورهای دینی، سطح

مطالعه سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهرتبریز و عوامل مرتبط بر آن فکری و فرهنگی جامعه، سلیقه، مدگرایی، خواهان تمایز خود از دیگران و نمایاندن خود، رسانه ها، گروه‌های مرجع، درآمد، جنسیت، سن و... را از عوامل تعیین کننده مصرف دانسته اند.

ایدئولوژی مصرف گرایی چیزی جز این نیست که زندگی خود را در آنچه مصرف می کنیم باز شناسیم و نه آنچه که تولید می کنیم (استوری، ۱۱۳: ۱۹۹۶). این ایدئولوژی مصرف گرایی هم در خدمت مشروع کردن سرمایه داری است و هم در کار بر انگیزختن مردم برای مصرف کننده شان در خیال و در واقعیت. علاوه بر آن، مصرف گرایی در خدمت افزایش بیگانگی بوده است. مصرف کنندگان می توانند غذای آماده بخورند، با تورهای مسافرت به گردش بروند، ورزش کنند، تلویزیون تماشا کنند و یا اتومبیلی برانند که نباید خود تلاشی برای تعمیر آن بکنند، مصرف کنندگان جدید از نظر جسمی منفعل و از نظر روحی مشغول اند. بنابراین از نظر باکاک با افزایش بسته بندی تجربه‌ها، مصرف کنندگان از تجربه کردن حس خلاقیت و خودگرایی در بسیاری از فعالیت محروم شده اند (باکاک، ۱۳۸۱: ۷۵-۷۷). از عوامل دیگری که می تواند برسبک زندگی تأثیرگذار باشد می توان به تحصیلات، شغل، طبقه، درآمد و سن نیز اشاره نمود. طرفداران پست مدرنیسم مایل اند تأثیر ساختارها بر انتخاب الگوهای مصرف را نادیده بگیرند حال آنکه پژوهش متعدد نشان می دهند که عواملی نظیر جنسیت، دین (کاترگیرو، ۱۹۹۸)، سن (ویلسکا، ۲۰۰۲) و گروه‌های مرجع مستقیماً بر الگوهای مصرف تأثیر می گذارند. ویلسکا به مطالعه تجربی نشان داده است که چنین رابطه‌هایی (بین الگوی مصرف و متغیرهای نظیر سن و جنس و پایگاه اقتصادی و اجتماعی و...) وجود دارند (ویلسکا، ۲۰۰۲: ۲۰۵). به نظر اینگلهارت و نوریس، میتوان انتظار داشت که افزایش سن و ورود افراد به مراحل مختلف زندگی و برخورداری از تحصیلات، ورود به نیروی کار، تشکیل خانواده به واسطه ازدواج و پرورش کودکان و سپس بازنشستگی از نیروی کار هر یک بر اعتقادات مربوط به دین اثر بگذارند (اینگلهارت و دیگری، ۱۳۸۷: ۱۱۹-۱۲۰). میشل سوبل بر آن است که تحصیلات به تنهایی تأثیرگذار نیست بلکه در کنار درآمد و شغل باید سنجیده شود (خادمیان، ۱۳۸۷: ۱۴۵-۱۴۴). دی مگیو و اوسیم، از میان تحصیلات، شغل و درآمد، عامل تحصیلات را مهمترین عامل در ارتقای مصرف فرهنگی می داند. تحصیلات بالاتر فرد را در شبکه‌ای از افراد قرار می دهد که الگوی مصرف فرهنگی مشابه و مبتنی بر مصرف فرهنگی متعالی دارند و به این ترتیب بر سبک زندگی فرهنگی فرد تأثیر می گذارد (فاضلی، ۱۳۸۲: ۹۳). آموزش رسمی است که گرایشاتی پایدار برای ایجاد الگوهای مصرف خاص پدیده می آورد. (باکاک، ۱۳۸۱: ۹۹).

افراد در سنین مختلف نیازها و خواسته‌ها ی گوناگونی نیز دارند و به تبع آن سبک زندگی متفاوتی را نیز طلب می کنند که در ابعاد مختلف سبک زندگی نیز مشاهده می شود مانند: لباس پوشیدن، اوقات فراغت و... . بنابراین، سن نوع سبک زندگی را تحت تأثیر خود قرار می دهد. یافته‌های اینگلهارت و نوریس نشان می دهد که دینداری در میان نسل مسن تر قوی تر از نسل جوانتر است. در جوامع کشاورزی، دینداری در میان اجتماعی ترین گروه‌ها (یعنی گروه‌های جنسی، سنی، کاری، درآمدی و تاهلی) قوی و گسترده بود و مشارکت دینی در میان کم سوادترین و کم درآمد ترین گروه‌ها از همه بیشتر بود. شغل نیز از چند جهت می تواند برسبک زندگی افراد مؤثر باشد: ۱- از جهت درآمد، که دسترسی وی را برای استفاده از امکانات فراهم می سازد ۲- از نظر اجتماعی، ارزش و احترامی که مردم و جامعه به آن شغل و سمت قایل اند و رفتاری که از صاحب شغل انتظار می رود از خود نشان دهد ۳- شاغل بودن زن و مرد باعث گردیده تا برخی از وظایف خود نسبت به فرزندان شان را به نهادهای مختلف دیگر واگذار نمایند.

هر طبقه اجتماعی، مجموعه ای از باورها و وجهه نظرهای مقبول خود را دارد. باورها و وجهه نظرهای اجتماعی، شیوه زندگی طبقه را تعیین می‌کند. طبقات اجتماعی بر وابستگی‌های مذهبی و گرایش‌های فرد تأثیر عمیقی دارد. میان طبقه اجتماعی و علایق مذهبی اعضای هر طبقه، ارتباط نزدیکی وجود دارد. اعضای طبقه بالا بیشتر به دنبال سمت رهبری و علاقه‌مند به جنبه‌های ذوقی مذهبند. میزان مشارکت آنها در فعالیت‌های مذهبی محدود است و بیشتر جنبه تشریفاتی دارد. امور مذهبی را معمولاً اعضای طبقه متوسط اداره می‌کنند و واکنش اعضای طبقات پایین جامعه به مذهب بیشتر عاطفی است (کوئن، ۱۳۷۲: ۲۴۶ - ۲۴۵).

به نظر وبلن نهادها الگویی متشکل از رفتار جمعی یا گروهی است که به عنوان جزء و بخشی اساسی یک فرهنگ پذیرفته می‌شود. نهادها شامل رسوم، عادات اجتماعی، قوانین و روش‌های فکری و به طور کلی روش (سبک) زندگی است. بر این اساس او معتقد بود که نهادها خود موقعیت خاص را برای افراد پدیده می‌آورند که از سویی از آنها انتظار می‌رود (نقش) و در مقابل‌شان و منزلتی را نیز برای هریک پدید می‌آورد. او براین باور بود که رفتار انسانها برحسب زمینه و بستر آن شکل می‌گیرد (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۸۰).

جوانان به میزان شدت، ارتباط و هم‌نشینی با گروه‌های مختلف پیرامونشان از ارزشها و هنجارهای آن تأثیر می‌پذیرند. پس گروه‌هایی که شخص بدانها متعلق است، سرچشمه بسیاری از گرایش‌های اوست و فرد برای حفظ گرایش‌های خود نیازمند جلب حمایت دیگران است (کرچ، ۱۳۷۴: ۱۳). اینگلهارت و نوریس نتیجه گرفته‌اند که کلیسا روی منظم قوی‌ترین ارتباط را با عضویت در سازمان‌های مرتبط با عملکردهای انسان‌دوستی سنتی نهادهای دینی دارد (اینگلهارت و دیگری، ۱۳۸۷: ۲۷۲).

در کشورهای غربی تحقیقات متعددی در باره سبک زندگی و مصرف‌گرایی انجام گرفته است همانطور که از پیشینه عملی و خارجی تحقیق و نتایج و یافته‌های آنان در ارتباط با این موضوع بر می‌آید ارزش‌ها را مؤثر بر سبک زندگی و سبک زندگی را مؤثر بر رفتار می‌دانند (برانسو، ۲۰۰۴) همچنین مذهب رانیز دارای تاثیر بر رفتارها و نگرش‌ها می‌داند. آنان ارتباط مصرف‌الکل را - که اسلام آن را حرام واز آن منع کرده است و جزوی از سبک زندگی دینی هم نیست- با رفتار مخاطره‌آمیز رانندگی بالا و ارتباط مذهبی بودن را با پایین بودن رفتار مخاطره‌آمیز رانندگی، به‌دست آورده‌اند (چیلیاتوکیس، ۲۰۰۵). بنابراین موارد، و دیگر پژوهش‌ها نشان دهنده اهمیت سبک زندگی منبعث از دین هستند (والرت، ۱۹۹۵). سایر نتایج ویافته‌های تحقیقات پیشین در خارج، حاکی از ارتباط متغیرهایی نظیر: جنس، سن، تحصیلات، پایگاه و سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی با سبک زندگی و مصرف‌گرایی است (لی، ۲۰۰۷).

در رابطه با موضوع تحقیق حاضر، در داخل کشور، پیشینه عملی‌اش که به بررسی سبک زندگی مذهبی به عنوان متغیر وابسته، پرداخته باشد وجود ندارد. پیشینه‌های عملی مشابهی وجود دارد که، در کل به سه بخش قابل تفکیک اند: الف) سبک زندگی ب) مصرف‌گرایی ج) گرایش دینی و انجام اعمال مذهبی.

الف) نتایج ویافته‌های تحقیقات پیشین اسحقی (۱۳۸۹)، علیزاده اقدام (۱۳۸۸)، عبدالله پور (۱۳۸۹) و... حاکی از معنی دار بودن متغیرهایی همچون جنس، سن، محل سکونت، تحصیلات، شغل، رسانه

مطالعه سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهر تبریز و عوامل مرتبط بر آن
 های جمعی، سرمایه اقتصادی و اجتماعی با سبک زندگی است. ب) نتایج و یافته های پژوهش های پیشین
 فردرو و صداقت زادگان (۱۳۸۵)، احمدی (۱۳۸۹) حاکی از ارتباط معنی دار متغیرهایی همچون : جنس،
 سن، محل سکونت، شغل، رسانه ها و سرمایه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، با مصرف گرایی به
 عنوان شاخصه سبک زندگی است. ج) نتایج و یافته های پژوهش های پیشین خراطیان (۱۳۸۳)،
 محمودی (۱۳۷۸)، فاضلی (۱۳۸۶)، نشانگر ارتباط متغیرهای نظیر جنسیت، رسانه ها، تحصیلات، شغل،
 عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با گرایش و نگرش های دینی و انجام اعمال مذهبی می باشند.
 طبق مباحث مطرح شده در چهارچوب نظری و تجربی تحقیق می توان فرضیه هایی به
 صورت زیر طرح نمود:

- سبک زندگی دینی بر حسب جنسیت متفاوت است.
- سبک زندگی دینی بر حسب محل سکونت متفاوت است.
- سبک زندگی دینی بر حسب نوع خانواده متفاوت است.
- سبک زندگی دینی بر حسب وضعیت اشتغال متفاوت است
- سبک زندگی دینی بر حسب طبقه اجتماعی متفاوت است.
- سبک زندگی دینی بر حسب سطح تحصیلات متفاوت است.
- سبک زندگی دینی بر حسب عضویت سازمانی متفاوت است.
- بین سبک زندگی دینی و سن همبستگی معنی داری وجود دارد.
- بین سبک زندگی دینی و بعد خانواده همبستگی معنی داری وجود دارد.

ابزار و روش

نوع تحقیق مبتنی بر پارادایم کمی بوده و روش به کار برده شده برای گردآوری اطلاعات
 و داده ها پیمایشی بوده است. جامعه آماری تحقیق، شامل شهروندان ۱۵-۶۵ ساله کلان شهر تبریز است که
 بالغ بر ۱۰۲۳۵۸۹ نفر می باشند. از این تعداد ۶۹۲ نفر به شیوه نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای توأم
 با تصادفی ساده و سیستماتیک به عنوان نمونه انتخاب شده است. برای کاهش خطای نمونه گیری تعداد
 نمونه تا ۷۰۶ نفر افزایش داده شده است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول زیر استفاده شده است:

$$n = \frac{Z^2 \cdot p \cdot q}{d^2} = \frac{1.96^2 \cdot 0.5 \cdot 0.5}{0.05^2} = 784$$

$$n = \frac{Z^2 \cdot p \cdot q}{d^2} = \frac{1.96^2 \cdot 0.5 \cdot 0.5}{0.05^2} = 784$$

با جای گذاری اعداد و ارقام در فرمول، حجم نمونه به دست آمده برابر با ۶۹۲ نفر می باشد:

روش کار نمونه گیری به این صورت بود که در مرحله نخست، هریک از مناطق هشت گانه
 شهرداری تبریز به عنوان یک خوشه در نظر گرفته شده است. در مرحله دوم، کار نمونه گیری در داخل هریک
 از خوشه ها به شیوه تصادفی ساده (قرعه کشی) ادامه یافته و براساس آن اغلب محله ها و خیابان های هریک
 از خوشه ها در طرح نمونه گیری قرار گرفت. در مرحله سوم، به تناسب تعداد جمعیت در مناطق
 شهرداری، خیابان ها و محله ها، نمونه انتخاب شده در مرحله آخر، به روش نمونه گیری تصادفی
 سیستماتیک، نمونه نهایی انتخاب شد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بوده است.

برای اندازه گیری متغیرسبک زندگی دینی گویه هایی به شرح جدول و جهت بررسی اعتبار و پایایی آن ها از اعتبار صوری و آلفای کربناخ استفاده شده است. بر اساس نتایج ارزیابی نهایی متخصصان سؤالها دارای اعتبار کافی بوده است و همچنین نتایج تحلیل پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ، به تفکیک متغیرها، ضریب پایایی گویه های متغیر سبک زندگی مذهبی را ۰/۹۳۸ نشان می دهد که بسیار بالا و نزدیک به یک است.

جدول شماره (۱): تحلیل پایایی گویه های سبک زندگی دینی

پایایی کل	گویه ها
	تا چه حد مبانی اسلام را در زندگی روزمره، به کار می گیرید؟
	چقدر در انتخاب همسر، دینداری او مورد توجه شماست؟
	در انتخابات دینداری کاندیدا چقدر مورد توجهتان است؟
	تا چه حد برای رضای خدا در جشن عاطفه ها و مانند آن برای کمک به دیگران ، شرکت می کنید؟
	در صورت کفایت مالی، چقدر برای رفتن به حج اقدام می کنید؟
	تا چه حد از پوشیدن لباس های تنگ و آستین کوتاه و محرک خودداری می کنید؟
	چقدر هنگام بیرون رفتن از خانه و ملاقات با نامحرم ، مقید به رعایت حدود شرعی هستید؟
	تا چه حد مقید به پرداخت خمس و زکات (البته در صورت واجب شدن) هستید؟
	چقدر از خوردنی ها و نوشیدنی های حرام خودداری می کنید
	چقدر از کسب روزی حرام پرهیز می کنید؟
	در ایام ماه مبارک رمضان چنانچه مریض یا مسافر نباشید تا چه حد مقید به روزه گرفتن هستید؟
	تا چه حد مقید به زیارت اماکن مقدس و مذهبی هستید؟
۰/۹۳۸	تا چه حد هنگام تماشای برنامه های صدا و سیما، برنامه های دینی و مذهبی رانیز پیگیری می کنید؟
	تا چه حد از انجام گناهان دوری می کنید؟
	تا چه حد از اسراف و تبذیر اجتناب می کنید؟
	چقدر صله رحم می کنید و به دیدار خویشان و... می روید؟
	چقدر از دیدن برنامه های مبتذل و فحشا خودداری می کنید؟
	چقدر در معاشرت ها و ارتباطات به محرمیت و نامحرمیت توجه می کنید؟
	تا چه حد قرآن می خوانید؟
	تا چه حد از مطالعات شما را کتب دینی مذهبی به خود اختصاص می دهد؟
	چقدر در نامگذاری کودکان، از نام های دینی و مذهبی استفاده می کنید؟
	تا چه حد نماز واجب خود را ادا می کنید؟
	چقدر به مسجد می روید و در نماز جماعت شرکت می کنید؟
	تا چه حد در نماز جمعه شرکت می کنید؟
	چقدر با مسجد محل یا موسسات دینی و مذهبی دیگر همکاری می کنید
	چقدر در هیأت های مذهبی و عزاداری حسینی شرکت می کنید
	چقدر در جلسات مذهبی مانند ادعیه و قرآن شرکت می کنید؟
	تا چه حد امر به معروف و نهی از منکر می کنید؟

یافته‌ها

نتایج به دست آمده از تحلیل توصیفی متغیرهای زمینه ای نشان می دهد که از کل نمونه مورد بررسی، ۵۱/۳ درصد مرد و ۴۸/۷ درصد زن هستند. میانگین سن، برابر ۳۲/۲۹ سال است. سه چهارم جمعیت نیز دارای تحصیلات دیپلم تا لیسانس هستند. ۱۲/۲ درصد، شاغل بخش دولتی، ۴۲/۹ درصد دانشجوی یا دانش آموز و ۱۰/۱ درصد بیکار هستند. ۲۴/۹ درصد متعلق به طبقه پایین، ۶۰/۲ متعلق به طبقه متوسط و ۱۴/۹ متعلق به طبقه بالا می باشد. از کل نمونه مورد بررسی، ۳۳/۱ درصد عضو سازمان بسیج و ۵۳ درصد عضو هیچ سازمانی نیستند. همچنین به لحاظ بعد، تعداد افراد ۲۶/۵ درصد خانواده ها چهار نفره و ۲۴/۲ درصد شش نفره و بالاتر است. و به لحاظ ساخت خانواده نیز، ۷۰/۱ درصد، هسته‌ای و ۲۹/۹ درصد، گسترده است.

همچنین نتایج تحلیل توصیفی سبک زندگی دینی نشان می دهد که سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهر تبریز به طور متوسط برابر ۱۱۷/۸۸ و به صورت درصد نیز مساوی با ۷۰ درصد بوده است. که این مقدار نشان گر وضعیت بهتر و مطلوب سبک زندگی دینی در بین شهروندان مذکور است. علاوه بر آن بررسی گزینه های مختلف گویه های سبک زندگی دینی حکایت از آن دارد که نزدیک ۷۰ درصد از شهروندان اظهار نموده اند که مؤلفه های سبک زندگی دینی در زندگی روزمره شان در سطح زیاد حضور دارد. و در مقابل ۳۰ درصد دیگر بیان کرده اند که حضور مؤلفه های سبک زندگی دینی در زندگی روزمره آنها کم رنگ می باشد.

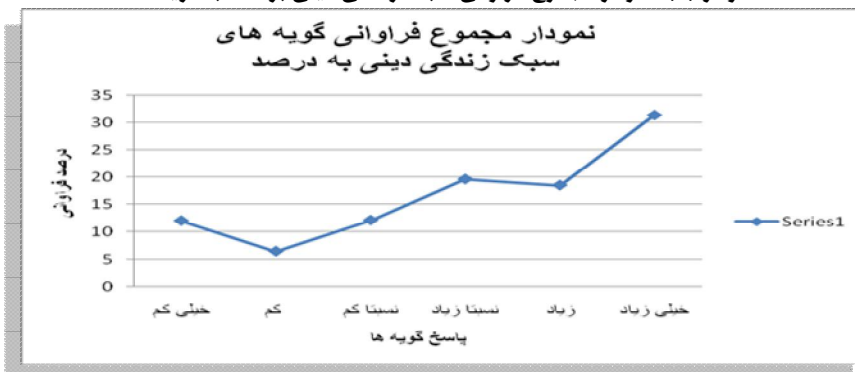
جدول (۲): جدول توصیفی میزان سبک زندگی مذهبی

تعداد مشاهدات	۷۰۶
میانگین	۱۱۷.۸۸
میانه	۱۲۱.۰۰
انحراف معیار	۲۵.۱۰۳
چولگی	-/۴۷۰
کشدگی	-/۳۷۷
مینیمم	۵۶
ماکزیمم	۱۶۳

جدول (۳): مجموع فراوانی گویه های سبک زندگی دینی

گزینه ها	خیلی کم	کم	نسبتا کم	نسبتا زیاد	زیاد	خیلی زیاد	مجموع
مجموع فراوانی پاسخ گویه ها	۲۳۷۸	۱۲۷۶	۲۳۹۸	۳۸۶۴	۳۶۴۹	۶۲۰۳	۱۹۷۶۸
درصد فراوانی	۱۲.۰۲	۶.۴۵	۱۲.۱۳	۱۹.۵۴	۱۸.۴۵	۳۱.۳۷	۱۰۰

نمودار (۱): نمودار مجموع فراوانی سبک زندگی دینی بر حسب گزینه ها

نتایج آزمون تفاوت میانگین میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب جنس و ساخت خانواده نشان می‌دهد که میانگین میزان سبک زندگی مذهبی در بین زنان برابر با ۱۱۹/۸۸ و مردان مساوی ۱۱۵/۹۷ بوده است. میزان اختلاف مشاهده شده بین سبک زندگی مردان و زنان در آزمون t و در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی دار بوده است. به عبارت دیگر حضور مؤلفه های سبک زندگی مذهبی در زندگی زنان به طور معنی داری بیشتر از مردان بوده است. همچنین نتایج آزمون t سبک زندگی مذهبی بر حسب ساخت خانواده نیز، حاکی است میانگین میزان سبک زندگی مذهبی در خانواده هسته‌ای برابر ۱۱۸/۲۵ و خانواده گسترده برابر ۱۱۶/۹۹ است. هرچند سبک زندگی مذهبی در خانواده هسته‌ای بیشتر از خانواده گسترده بوده است اما این اختلاف مشاهده شده معنی دار نمی باشد.

جدول (۴): نتایج آزمون تفاوت میانگین سبک زندگی مذهبی بر حسب جنسیت و ساخت خانواده

متغیر مستقل	گروه های متغیر مستقل	تعداد	میانگین سبک زندگی مذهبی	انحراف معیار	آزمون لوین		آزمون t	
					اماره F	سطح معنی داری	اماره t	درجه سطح معنی داری
جنسیت	مرد	۳۶۲	۱۱۵.۹۷	۲۷.۲۰۰	۱۳.۱۸۲	.۰۰۰	-۲.۰۸۷	۶۹۱.۴۲۲
	زن	۳۴۴	۱۱۹.۸۸	۲۲.۵۵۴				
ساخت خانواده	هسته ای	۴۹۵	۱۱۸.۲۵	۲۵.۱۷۲	.۱۲۸	.۷۲۰	.۶۱۱	۷۰۴
	گسترده	۲۱۱	۱۱۶.۹۹	۲۴.۹۷۸				

نتایج آزمون آنالیز واریانس یکطرفه میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب محل سکونت، تحصیلات، وضعیت اشتغال، طبقه و عضویت سازمانی نشان می‌دهد که ساکنین منطقه ۵ شهرداری، برخوردار از بیشترین میزان سبک زندگی مذهبی هستند. پس از آن به ترتیب، مناطق ۸-۴-۳-۲-۱-۷-۶ قرار دارند. مقایسه میانگین میزان سبک زندگی مذهبی مناطق، نشانگر معنی دار بودن تفاوت میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب محل سکونت است.

بررسی میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب تحصیلات نشان می‌دهد کسانی که سطح تحصیلات پایین تری دارند میزان سبک زندگی دینی آنها بالاتر از کسانی است که سطح تحصیلات آنها فوق دیپلم

مطالعه سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهر تبریز و عوامل مرتبط بر آن و کارشناسی است. دارندگان مدرک تحصیلی دیپلم و فوق لیسانس و بالاتر به ترتیب بعد از بیسوادان بیشترین میزان سبک زندگی دینی را دارند. نتایج تحلیل واریانس، نشان دهنده ی معنی دار بودن تفاوت میانگین میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب تحصیلات است.

نتایج بررسی میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب وضعیت اشتغال نشان داد که میزان سبک زندگی مذهبی شاغلین دولتی نظامی و شاغلین دولتی غیر نظامی بطور معنی داری بیشتر از افراد شاغل بخش خصوصی، کارگر، دانشجو-دانش آموز و بیکار است. شاغلین بخش خصوصی و کارگران بطور معنی داری کمتر از خانه دار و بیشتر از افراد بیکار برخوردار از میزان سبک زندگی مذهبی است. نتایج تحلیل واریانس نشان می دهد تفاوت و اختلاف میانگین ها در بین گروه های شغلی از لحاظ آماری معنی دار است.

بررسی میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب طبقات نیز بیانگر این است که میزان سبک زندگی مذهبی افراد طبقه متوسط بطور معنی داری بیشتر از افراد طبقه پایین و بالا است. مقایسه میانگین ها حکایت از معنی دار بودن تفاوت میانگین میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب طبقات دارد.

نتایج بررسی های میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب عضویت سازمانی پاسخگویان، حاکی است که میانگین میزان سبک زندگی مذهبی در افرادی که عضو بسیج هستند بطور معنی داری بیشتر از سایر گروههاست. نتایج تحلیل واریانس نشان داد که تفاوت میانگین میزان سبک زندگی مذهبی بر حسب عضویت سازمانی معنی دار است.

جدول (۵): نتایج آزمون آنالیز واریانس یکطرفه سبک زندگی دینی بر حسب متغیرهای تحقیق

متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	آزمون مورد استفاده	گروه های متغیر مستقل	میانگین	مقدار F	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
محل سکونت	سبک زندگی مذهبی	آنالیز واریانس یکطرفه	منطقه ۱	۱۱۴.۳۷	۳۸۸۱	۰/۰۰۰	معنی دار
			منطقه ۲	۱۱۵.۴۳			
			منطقه ۳	۱۱۷.۲۲			
			منطقه ۴	۱۲۳.۵۷			
			منطقه ۵	۱۲۸.۶۳			
			منطقه ۶	۱۰۷.۵۰			
			منطقه ۷	۱۱۰.۰۰			
			منطقه ۸	۱۲۳.۹۶			
میزان تحصیلات	سبک زندگی مذهبی	آنالیز واریانس یکطرفه	بیسواد	۱۲۸.۷۶	۵.۱۷۵	۰/۰۰۰	معنی دار
			زیر دیپلم	۱۱۷.۸۴			
			دیپلم	۱۲۵.۴۸			
			فوق دیپلم	۱۱۸.۱۹			
			لیسانس	۱۱۳.۴۲			
فوق لیسانس و بالاتر	۱۲۴.۲۰۲						
وضعیت اشتغال	سبک زندگی مذهبی	آنالیز واریانس یکطرفه	شاغل دولتی نظامی	۱۳۴.۶۹	۷.۲۴۶	۰/۰۰۰	معنی دار
			شاغل دولتی غیر نظامی	۱۲۶.۸۴			
			شاغل بخش خصوصی	۱۱۶.۲۶			
			کارگر	۱۱۵.۶۷			
			خانه دار	۱۲۵.۱۹			
			دانشجو-دانش آموز	۱۱۷.۵۰			
بیکار	۱۰۴.۹۶						
طبقه	سبک	آنالیز	پایین	۱۱۳.۰۲	۳.۲۶۴	۰/۰۲۱	معنی دار

زندگی	واریانس	متوسط	۱۱۹.۸۴			
مذهبی	یکطرفه	متوسط به بالا	۱۱۸.۰۵			
تعلق	سبک	عضو نبودن	۱۱۰.۶۳	۰/۰۰۰	۳۵.۰۰	معنی دار
گروهی و	زندگی	انجمن‌های خیریه	۱۰۶.۲۹	.		
سازمانی	مذهبی	ان جی اوها	۱۱۴.۰۰			
		بسیج	۱۳۲.۰۱			

نتایج تحلیل همبستگی بین میزان سبک زندگی مذهبی و متغیرهای مستقل سن و بعد خانواده نشان می‌دهند که سن همبستگی معنی دار و مثبتی با میزان سبک زندگی مذهبی دارد و بعد خانواده نیز دارای همبستگی معنی دار و منفی با میزان سبک زندگی مذهبی است. به عبارت دیگر با افزایش سن حضور مؤلفه های دینی در زندگی افراد پررنگ تر می گردد و همچنین با افزایش تعداد اعضای خانواده، میزان سبک زندگی مذهبی کاهش پیدا می کند.

جدول (۶): آزمون ضریب همبستگی پیرسون سبک زندگی دینی و سن و بعد خانواده

متغیرهای	متغیر وابسته	آزمون مورد استفاده	سطح معنی داری	ضریب همبستگی	نتیجه آزمون و نوع رابطه
سن	سبک زندگی مذهبی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۰۱۵	۰/۰۹۲	معنی دار و مستقیم
بعد خانواده	سبک زندگی مذهبی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۰۰۰	-۰/۱۹۷	معنی دار و معکوس

بحث و نتیجه گیری

سبک زندگی از مقولاتی است که در غرب و کشورهای توسعه یافته اهمیت روزافزونی پیدا کرده و چه بسا به کانون تمرکز جامعه شناسی نیز مبدل می شود. با توجه به کاهش اهمیت و نقش دین در زندگی آنان، سبک زندگی دینی، کمتر مورد توجه واقع شده است. این خلاء در کشورهای اسلامی نیز قابل وجود دارد و جامعه ما نیز از این قاعده مستثنی نیست. پژوهش حاضر به بررسی سبک زندگی مذهبی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهر تبریز و عوامل مرتبط با آن، با روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه و حجم نمونه ۷۰۶ نفر، پرداخته است. نتایج حاصل از چارچوب نظری و تحقیقات پیشین نشان می دهند که تحصیلات، شغل، طبقه، درآمد و سن مؤثر بر سبک زندگی اند. طرفداران پست مدرنیسم مایل اند تأثیر ساختارها بر انتخاب الگوهای مصرف را نادیده بگیرند، حال آنکه پژوهش های متعدد نشان می دهد که عواملی نظیر جنسیت، دین (کاتزگرو، ۱۹۹۸)، سن (ویلسکا، ۲۰۰۲) و گروه های مرجع مستقیماً بر الگوهای مصرف تأثیر می گذارند. ویلسکا به مطالعه تجربی نشان داده است که چنین رابطه هایی (بین الگوی مصرف و متغیرهای نظیر سن و جنس و پایگاه اقتصادی و اجتماعی و ...) وجود دارند (Wilksa, ۲۰۰۲:۲۰۵). نتایج بررسی ها و یافته های حاصل از آزمون فرضیه های تحقیق حاکی است: به لحاظ جنسیت، زنان بیش از مردان، به لحاظ محل سکونت، منطقه ۵، به لحاظ عضویت گروهی و سازمانی، اعضای بسیج، به لحاظ وضعیت اشتغال، شاغلین دولتی نظامی و غیر نظامی، از بالاترین و بیکاران از پایین ترین و به لحاظ طبقه، طبقه متوسط از بالاترین و طبقه پایین از کمترین و به لحاظ تحصیلات، بیسواد و دیپلم دارای بالاترین و لیسانس از کمترین میزان سبک زندگی دینی برخوردارند. در همین ارتباط، آموزش عالی کشور

مطالعه سبک زندگی دینی شهروندان ۱۵-۶۵ ساله شهرتبریز و عوامل مرتبط بر آن با مشکل جدی مواجه است، یعنی افراد با میزان بالایی از سبک زندگی دینی وارد دانشگاه می شوند و هنگام فراغت از تحصیل، با میزان پایینی از آن خارج می گردند. تحلیل سایر متغیرها و نتایج و یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه‌ها نیز نشان داد که متغیر سن، رابطه معنی دار و مستقیم با میزان سبک زندگی دینی دارد. یعنی با افزایش آن، میزان سبک زندگی دینی نیز افزایش پیدا می‌کند. اما ارتباط متغیر بعد خانواده، با میزان سبک زندگی دینی، معکوس است یعنی با افزایش این متغیر، میزان سبک زندگی مذهبی، کاهش می‌یابد. مقایسه نتایج حاصل از چارچوب نظری و پژوهش‌های پیشین با نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های تحقیق حاضر، حاکی از تطابق آنهاست. با توجه به خلاءهای موجود در رابطه با سبک زندگی دینی و اسلامی و نیز با عنایت بر این که سبک زندگی تحت تأثیر منش‌ها، عادات و ارزش‌هاست که در دوران کودکی و نوجوانی شکل می‌گیرند باید نهادهای تربیتی و آموزشی اعم از آموزش و پرورش، آموزش عالی، خانواده‌ها و رسانه‌های جمعی و با استفاده از برنامه‌های هدفمند تلویزیون، ضمن گسترش بحث و بررسی‌های علمی در این باره، اعم از تئوری و عملی، برگزاری سمینارها و همایش‌های گوناگون، فراخوان مقالات و... سبک زندگی اسلامی ناب ترویج گردد و به مسائل اعتقادی و فرهنگی جامعه بیش از پیش اهمیت داده شود.

منابع

منابع فارسی

- احمدی پهلوان، ل. (۱۳۸۹). **مطالعه نقش سرمایه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر مصرف گرایی شهروندان شهر تکاب**. تبریز: دانشگاه آزاد اسلامی
- اسحقى سردرود، س. (۱۳۸۹). **عوامل اجتماعی مرتبط با سبک زندگی زنان شهر تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد**، تبریز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد.
- اینگلهارت، رو دیگری. (۱۳۸۷). **مقدس و عرفی: دین و سیاست در جهان: کند و کاوی در جوامع مذهبی و غیر مذهبی جهان**. تهران: کویر
- باکاک، ر. (۱۳۸۱). **مصرف**. ترجمه: صبری. تهران: نشر شیرازه، چاپ اول
- برگر، پ. (۱۳۸۰). **افول سکولاریسم دین خیزش گر و سیاست جهانی**. ترجمه: امیری، تهران: پنگان
- خادمیان، ط. (۱۳۸۷). **سبک زندگی و مصرف فرهنگی**. تهران: انتشارات جهان کتاب
- خراطیان خامنه، ح. (۱۳۸۳). **گرایش دینی دانشجویان کارشناسی دانشگاه تبریز و عوامل مؤثر بر آن. پایان نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه تبریز.
- عبداله پور، آ. (۱۳۸۹). **بررسی سبک زندگی شهروندان شهر مهاباد و عوامل مؤثر بر آن. پایان نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز
- علیزاده اقدم، م. (۱۳۸۸). **مطالعه سبک زندگی و سلامت محور شهروندان؛ امیدها و بیم‌ها. پایان نامه دکتری**، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- فاضلی، م. (۱۳۸۲). **مصرف و سبک زندگی**. قم، صبح صادق.
- فاضلی، م. (۱۳۸۶). **تصویری از سبک زندگی فرهنگی جامعه دانشجویی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی**. سال اول، شماره ۱، پاییز ۱۳۸۶، صص ۱۹۸-۱۷۵

- فردرو، م و دیگری. (۱۳۸۵). **پایگاه اقتصادی و اجتماعی، مصرف کالاهای فرهنگی**. تهران: زهد.
- کرچ، دوهمکاران. (۱۳۷۴). **فرد در اجتماع**. ترجمه: م، صناعی. تهران: زوار
- کوئن، ب. (۱۳۷۲). **مبانی جامعه شناسی**. ترجمه: غ، توسلی و دیگری. تهران: سمت، چاپ هفدهم
- کوهی، ک. (۱۳۹۰). تبیین جامعه شناختی مدیریت بدن در بین شهروندان تبریز. **پایان نامه دکتری**. دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی
- گیدنز، آ. (۱۳۷۸). **تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید**. ترجمه: ن، موفقیان. تهران: نشرنی.
- محمودی، م. (۱۳۷۸). رابطه قشربندی اجتماعی و گرایش‌ها و رفتارهای دینی. **پایان نامه کارشناسی ارشد**. تهران: دانشگاه تهران
- مهدوی کنی، م. (۱۳۸۶). مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی. **فصلنامه تحقیقات فرهنگی**. سال اول شماره یک، صص ۱۹۹-۲۳۰
- مهدوی کنی، م. (۱۳۸۷). **دین و سبک زندگی (مطالعه موردی شرکت کنندگان در جلسات مذهبی)**. تهران: دانشگاه امام صادق (ع)
- نوغانی، ف و دیگران. (۱۳۸۳). تأثیر آموزش فرهنگ دینداری بر میزان افسردگی. **فصلنامه حیات**. سال دهم، شماره ۲۳، زمستان ۱۳۸۳، صص ۴۹-۵۶
- وبر، م. (۱۳۸۲). **دین، قدرت و جامعه**. ترجمه: ا، تدین. تهران: هرمیس.

منابع انگلیسی

- Brunso, k, and Grunert, G, (۲۰۰۴). **closing the gap between values and behavior a means end theory of life style**. Journal of business Research ۵۷ pp, ۶۶۵-۶۷۰.
- Chliautukis jounnesel & Tzamalouka Georgia, (۲۰۰۵). **life style traits as predictors of draviving behaiaur inar ban ares of Greece**.
- Chung, Misook, L., Moser, debark., Lennie terry., & Rayan, Markey (۲۰۰۹). the effects of depressive symptoms and anxiety on quality of life in pations with heart fahlure and their spouses: Testing dyadic dynamics using Actor-partner Interdependence model. **journal of psychosomatic Research** ۶۷-۲۹, ۳۵.
- Delanty, G. (۲۰۰۲). **»Challenging Knowledge«** Open University Publications.
- Katz-gerro, tally, & shavit, yossi "the stratification of leisure and tast: class life styles in Israel". **euopan socioloigical review**, vol. ۱۴, no ۴, ۱۹۹۸. Pp. ۳۶۹ - ۳۸۶
- Koenig HG, Larson DB. Religion and mental health: Evidence for an association. **Int Rev Psychiatry**. ۲۰۰۱; ۱۳: ۶۷-۷۸.
- lamont, M. et. al. (۱۹۹۶) Cultural and Moral Boundries in the United States: Structural position, geographic location, and lifestyle explanations, **Poetics**, Vol. ۲, ۴, ۳۱-۵۶
- Li, G. and weng, Q. (۲۰۰۷). **Measuring the quality of life in city of Indianpolis by integration of remote sensing and census data**
- Scott, D. (۲۰۰۰). **social Network Analysis**, ۲nd edition, London sege